

Heusden, Putterstraat 2

Situatie en geschiedenis¹

De Putterstraat ligt in de middeleeuwse kern van Heusden en de geschiedenis van de panden gaat hier vaak vele eeuwen terug. In deze omgeving, vlakbij de Grote of Sint Catharijnekerk, woonde vanouds de stedelijke elite. De kaart van Jacob van Deventer uit omstreeks 1555 laat de bebouwing schetsmatig zien. Een deel van de korte zuidzijde van de Putterstraat bij de kerk, met huiserven oorspronkelijk richting de middeleeuwse stadsmuur en gracht de Demer, werd vanaf 1574 ingenomen door het stedelijke weeshuis. Hier staat ook het laatmiddeleeuwse Gouverneurshuis, in de 18de eeuw de woning van de militaire bevelhebber van de stad. Ook Putterstraat 2 kent een lange geschiedenis die tenminste tot de 16de eeuw teruggaat. Het betreft twee naast elkaar staande panden: een voormalig pakhuis en een ouder woonhuis. In het woonhuis zijn eikenhouten gebinten bewaard gebleven. De solide constructie met muurstijlen, samengestelde balklagen en decoratieve sleutelstukken doet vermoeden dat het ooit een redelijk voornaam huis moet zijn geweest. De gevels van het huis zijn vooral een product van een reconstructie in 1973–1974 waarbij, in navolging van de reconstructie van de 17de-eeuwse vestingwerken van de stad, een 17de-eeuws straatbeeld werd nagestreefd. Over de oudste geschiedenis van het woonhuis zijn spaarzaam gegevens te vinden in het Streekarchief. In 1569 werd Heusden door de Spanjaarden belegerd en deels verwoest en in 1572 woedde een grote stadsbrand waarbij ook de kerk werd beschadigd. De stad werd opnieuw belegerd in 1589. In het laatste kwart van de 16de eeuw maakte Heusden een snelle ontwikkeling door en werden veel huizen herbouwd. Ook het weeshuis aan de Putterstraat werd toen gesticht en het Gouverneurshuis verbouwd. In 1579 begon men met de aanleg van de vestingwerken. Mogelijk is in deze tijd van verwoestingen en bouwactiviteiten

Putterstraat 2 in Heusden. Het betreft een pakhuis uit de late 17de of vroege 18de eeuw en een ouder woonhuis daarnaast. In het woonhuis bleven fragmenten van een oud houtskelet bewaard. De trapgevel en het interieur zijn een ontwerp uit 1973–1974 door architect Ab Peetoom, waarbij een 17de-eeuws beeld werd nagestreefd. De toegepaste materialen, het kleurgebruik en de zorgvuldige detaillering zijn kenmerkend voor de historiserende woonhuisrestauraties in de jaren zeventig van stadsarchitect Peetoom in Heusden.

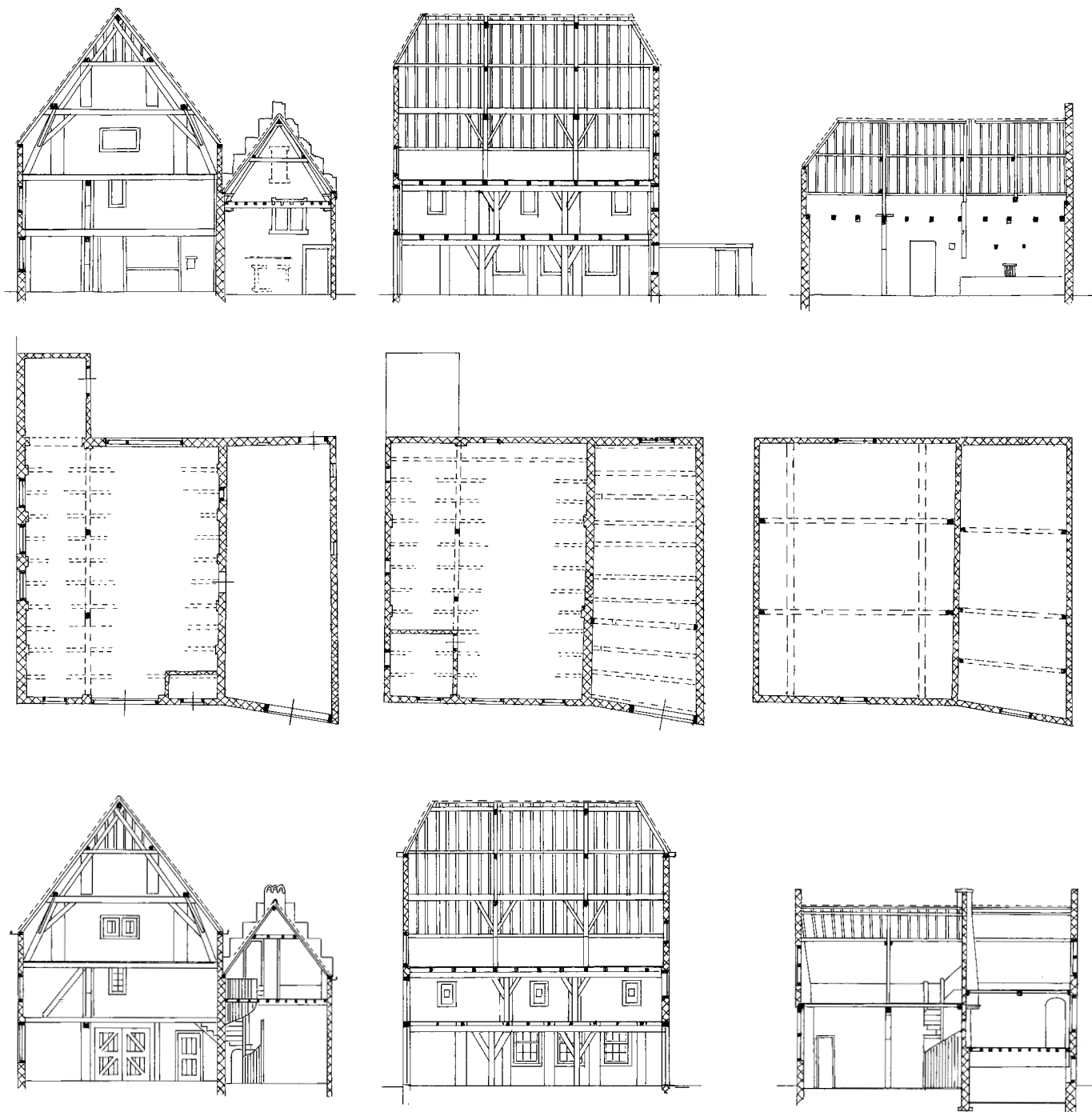
Situatie ca. 1825.

Voor- en achtergevels van beide panden vóór en na de restauratie van 1973–1974.

Zicht op de Grote of Catharijnekerk met de achterzijde van de huizen aan de Putterstraat. Tekening door C.J.A. van Helvoort, eerste helft 20ste eeuw.

ook Putterstraat 2 herbouwd. Vermoedelijk was Gozewijn Beelaerts, lid van een vooraanstaande familie van schepenen en burgemeesters, of zijn weduwe, aan het eind van de 16de eeuw de opdrachtgever van de bouw. Volgens de verpondingskohieren was het pand rond 1600 in bezit van deze Heijltgen, weduwe van Gozewijn Beelaerts. Haar bezit omvatte ook een leeg erf ('zijdelerrf') aan de zijkant van het pand. In 1614 werd het huis ter beschikking gesteld aan de 'oude vroukens' achter de kerk. Van omstreeks 1617 tot 1642 was het pand, nog altijd met een leeg erf ernaast, eigendom van de konstabel en batterijmeester Bartholomeus Jans(s)en van Langendijck, eerst gehuwd met Janneken Peters en daarna met Catalijn Claes. Hij tekende protest aan tegen de hoogte van de belasting en merkte op dat het maar een zeer kleine woning betrof. Peter Huijbertsz Valck was tussen 1655 en 1671 eigenaar en Michiel Willemsz rond 1690. Tussen 1699 en 1727 was het huis in bezit van de luitenant Smits en diens weduwe. In 1727 werd het voor 165 gulden verkocht aan Tijske(n) van Gorkom, weduwe van Hendrik Pothoven, die ook het nabijgelegen huis 'In den Davidt' aan de Wittebroodstraat bezat.² Het lege erf was inmiddels vermoedelijk bebouwd want in de transportakte wordt gesproken van een huis met erf en een stal ('stallinge'). Het huis vererfde vervolgens in haar familie en werd in 1783 voor 130 gulden door Hendrina van Pothoven, weduwe van Pieter Godefroj, verkocht aan de meestersmid Adriaan van Helvoirt.³ De naast het huis staande stal bleef voorlopig eigendom van de verkoopster. Zij was zelf gehouden om 'het bolkousijn, dat op het erff van de verkoperesse uitziet, te onderhouden met een vast glas en een houten venster vermits het met spijlen moet gemaakt worden'. In 1791 verkocht Adriaan van Helvoirt zijn bezit, omschreven als een 'kolenvakhuys en erf', voor 198 gulden aan de kastelein Jan de Vries, eigenaar van een nabijgelegen huis in de Wittebroodstraat.⁴ Om welk pand het in deze verkoop gaat is niet duidelijk en in exact welk jaar de twee panden weer in een hand kwamen is ook niet bekend, maar een eeuw lang, vanaf de vroege 19de eeuw tot 1911, waren ze allebei eigendom van de vermogende burgemeestersfamilie Roomer die in het Gouverneurshuis woonde en meer bezit had aan de Putterstraat. De gebouwen raakten steeds meer in verval en dienden reeds in de eerste helft van de 19de eeuw als pakhuis. Ze vererfden van de heemraad en koopman Cornelis Roomer op zijn zoon de wethouder, dijkgraaf en

grutter Cornelis Antonie Roomer en vervolgens op diens dochters. In 1911 werden de panden, omschreven als 'twee schuren met erven', voor 1.000 gulden verkocht aan de vier broers Adrianus, Antonius, Johannes en Albartinus Dankers, timmerlieden in Heusden. In 1922 vestigden de broers aan de Putterstraat een machinale timmerfabriek met een zestal machines. In 1971 verkochten de erven Dankers de twee panden, inmiddels in desolate staat, voor 9.600 gulden aan de gemeente Heusden. Heusden met omringend landelijk gebied werd in 1972 aangewezen tot beschermd stadsgezicht. Een nieuw bestemmingsplan was het startsein voor een grootscheepse restauratie, uitgevoerd tussen 1968 en 1983, waarbij de vestingwerken werden gereconstrueerd. Het historische stratenplan werd zoveel mogelijk behouden of hersteld, een honderdtal huizen werd gerestaureerd en straatwanden en binnenterreinen werden gerehabiliteerd met 'invulwoningen'. De plannen werden gecoördineerd en zorgvuldig vormgegeven door restauratiearchitect Ab Peetoom. Passende reconstructie werd hierbij niet geschuwd om een sfeervol, hoofdzakelijk 17de-eeuws, straat-

Bestaande toestand naar een opmeting uit 1973: dwars- en langsdoorsneden van beide panden, plattegrond begane grond, eerste verdieping/ insteek en zolder.

Dwars- en langsdoorsneden van beide panden na de restauratie van 1973-1974.

Heusden in vogelvlucht door Joan Blaeu, 1649, met daaronder een detail van de omgeving van de kerk. Het woonhuis is schetsmatig weergegeven direct naast de kerktoren. Verscholen achter de kerktoren ligt vermoedelijk een leeg erf waar later het pakhuis werd gebouwd.

beeld te creëren. Hiermee werd aangesloten bij de glorie tijd van de vestingstad. De stad kocht lege erven en verkrotte panden op om die vervolgens met een restauratieplan door te verkopen aan particulieren die zich in Heusden vestigden. De twee vervallen panden aan de Putterstraat werden in 1971 op voorspraak van burgemeester Gerard Scholten voor 8.370 gulden verkocht aan de kunstenares Anneke Kimmel-van der Made. Stadsarchitect Peetoom maakte voor de restauratie opmetingstekeningen van de bestaande toestand en ontwierp een historiserende voorgevel voor het woonhuis. Het pakhuis, waarvoor in eerste instantie sloop werd overwogen, kreeg een bestemming als atelierruimte bij het huis. De restauratie van de panden werd uitgevoerd in 1973–1974, gefinancierd met subsidie van gemeente en rijk.⁵ In 1990 werd een kleine verbouwing uitgevoerd waarbij onder andere enkele vensters uitkijkend op de steeg naast het pakhuis zijn dichtgezet en de tuinmuur is verhoogd. In 2018 heeft mevrouw Kimmel-van der Made de twee panden nagelaten aan Vereniging Hendrick de Keyser.

Beschrijving en reconstructie

Putterstraat 2 omvat een pakhuis of schuur en een ouder, oorspronkelijk vrijstaand woonhuis. De voorgevels van de panden staan niet exact in elkaars verlengde langs de rooilijn maar in een lichte knik ten opzichte van elkaar. Het huidige Weessteegje langs de oostzijde van het complex is pas ontstaan in de jaren zeventig van de 20ste eeuw bij de restauratie en nieuwbouw van huizen in de omgeving. Voorheen grensden de twee panden aan de ommuurde tuin van het weeshuis, de oostelijke muur van het pakhuis zou de verhoogde tuinmuur van het voormalige weeshuisterrein kunnen zijn. Achter de twee panden ligt een ondiep erf.

Het woonhuis was voor de ingrijpende restauratie van 1973–1974 in ernstig verkrotte staat en nauwelijks herkenbaar als zodanig. Het betrof op dat moment niet veel meer dan een lege schuur, ongeveer 4,5 meter breed bij 11,5 meter diep, met grote deuren naar de straat. De opmetingen en aantekeningen van architect Peetoom en de toen genomen foto's geven enig inzicht in de situatie die men aantroef. Inwendig waren delen bewaard gebleven van een eikenhouten houtskelet en een kap, vermoedelijk uit de 16de eeuw. In de muren lagen de gehavende restanten van een balklaag met moer- en kinderbinten, tien balkvakken diep. De kinderbinten, volgens de bouwsporen oorspronkelijk deels ingelaten en deels op de moerbalken gelegd, waren verdwenen. In de ruimte waren, op een afstand van drie balkvakken van elkaar, de restanten bewaard van twee de constructie verstevigende gebinten, opgebouwd uit muurstijlen, korbelen, sleutelstukken en een dekbalk. Naast een van de muurstijlen was een klein fragment van oud pleisterwerk met een sjabloonschildering aanwezig. De sleutelstukken waren gedecoreerd met een peerkraal, decoratieve gutsmoeten, ronding in de zijkanten en inkervingen. Hiermee was het duidelijk dat het om een

Putterstraat 2, nauwelijks meer dan een vervallen schuur (foto ca. 1970–1973).

Het huis vóór de restauratie (foto ca. 1970–1973).

Het huis na de restauratie, met historiserende 17de-eeuwse voorgevel naar ontwerp van architect Ab Peetoom.

Achterzijde van het huis met trapgevel en ingemetseld kozijn.

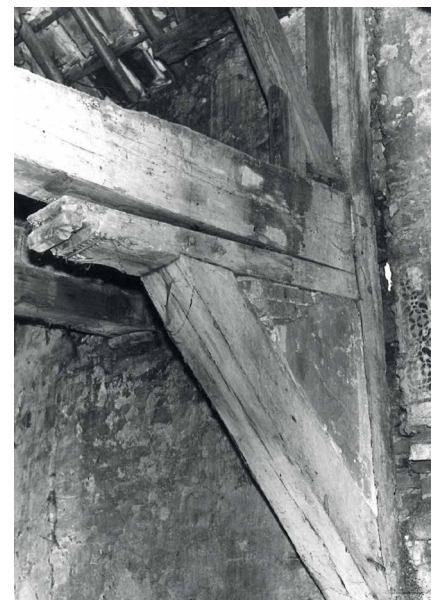
Achtergevel na restauratie.

Een in de achtergevel, achter een strijkbalk, opgenomen oud kozijn.

Balklaag woonhuis voor restauratie.

Een van de gebinten: muurstijl, korbeel, sleutelstuk en dekbalk. Rechts een fragment van oud pleisterwerk met sjabloonschildering.

oud, waarschijnlijk 16de-eeuws, woonhuis ging. Het pand had een onbeschoten kap, met daksporen rustend op flieringbalken, ondersteund door twee driehoekspantjes met haanhouten. Bij uitgravingen bleek het oorspronkelijke vloerniveau van het huis lager te zijn geweest en aan de achterzijde waren sporen van een kelderverdieping en een insteekverdieping. Dit sloot aan bij een vermoedelijk 17de-eeuwse bouwfase, zichtbaar in de trapgevel aan de achterzijde van het huis. Deze is opgetrokken in een klein formaat baksteen met klezoren en vertoonde dichtgezette openingen op de plaats van vroegere kozijnen. Ook in de voorgevel, die nagenoeg iedere herinnering aan het oorspronkelijke woonhuis had verloren, waren bouwnaden en verspringend metselwerk op verschillende bouwfasen, met een verschuivende plaats van de kozijnstijlen voor de deur van het huis. Opmerkelijk was dat in de achtergevel een dichtgemetseld deel van een oud, fraai geprofileerd kozijn was opgenomen, afgezaagd en ondersteboven hergebruikt als vensterkozijn. Mogelijk gaat het om het bovenlicht van een oude deur, wat afmetingen betreft passend bij een huis met een lager vloerniveau.

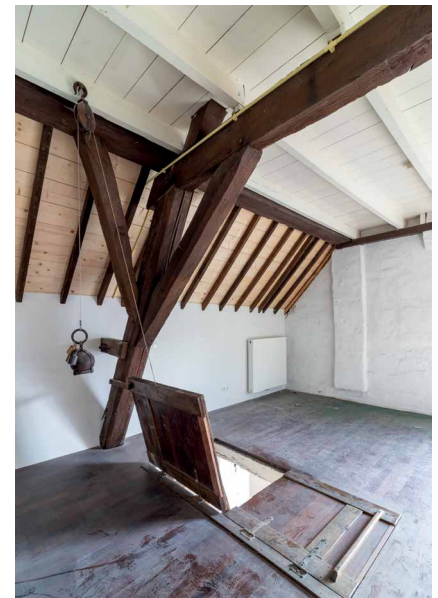
Bij de vervolgens uitgevoerde restauratie kreeg het woonhuis een geromantiseerd 17de-eeuws voorkomen met een trapgevel aan de voorzijde, deels fantasie, deels gebaseerd op de achtergevel van het huis. De indeling van de voorgevel, met voordeur aan één zijde, was niet gebaseerd op bouwsporen. Het in de achtergevel bewaard gebleven kozijn kon hierbij, vanwege de grote maat, geen plaats krijgen en bleef bewaard als los bouwfragment. Inwendig was ook de 17de eeuw leidend en werd, deels op basis van de bouwsporen, een daarbij passende woonhuisstructuur bedacht. De ruimte werd verdeeld in een zes balkvakken diep voorhuis en een vier balkvakken diep achterhuis, met kelderverdieping en insteek. De plaats van de spiltrap en eventuele stookplaatsen waren niet bekend. Peetoom ontwierp een historiserende spiltrap en op de insteekverdieping werd tegen een nieuwe dwarsmuur een schouw gemaakt naar 17de-eeuwse voorbeelden, met schoorsteen door de nok van het dak. De kelderverdieping, ingericht als keuken, bleef zonder stookplaats. Plavuizen, gemetselde kaarsnissen, oude tinglazuur wandtegels en ingebrachte bouwfragmenten gaven het huis een 17de-eeuwse sfeer. Op de voormalige zolder werden twee slaapkamers en een badkamer gesitueerd.

Het bouwjaar van het pakhuis is niet bekend, de geschiedenis van dit pand gaat vermoedelijk terug tot de tweede helft van de 17de of vroege 18de eeuw. Voor die tijd was er een leeg erf op deze plek. Het pand, op een rechthoekig grondplan van ongeveer 8,5 bij 11 meter, heeft een begane grond, een verdieping, een zolder met borstwering en een vliering. De brede, grotendeels ongedeelde, ruimtes met veel opslagcapaciteit worden ontsloten door luiken en eenvoudige steektrappen. De pakhuisvloeren liggen op zware ongeschaafde balken, op ruime afstand van elkaar in verzwaarde muurdammen gelegd en ondersteund door onderslagbalken op stand-

vinken. De kap, met aan beide zijden een wolfseind, wordt ondersteund door twee gestapelde spanten, ieder opgebouwd uit een schaargebint, met dekbalk, korbelen en windschoren, waarop een driehoekspant met hanenbalk, deze dragen de flieringbalken en een nokgording. Er is extra windverband in de lengterichting van de kap aangebracht met schoren tussen de hanenbalken en de nokgording. Het is goed mogelijk dat oud sloophout is hergebruikt in de constructie van het pand. In de grenenhouten hoofdconstructie zijn verscheidene eikenhouten onderdelen opgenomen, zoals windschoren, korbelen en draagbalken. Inkassingen en haaklassen wijzen ook op hergebruikt bouw materiaal.

Voorhuis, met spiltrap.

Bij de restauratie geplaatste schouw op de insteekverdieping.

Verdieping van het pakhuis, een ongedeelde ruimte. De vloerbalken worden ondersteund door onderslagbalken op standvinken.

Gebint in de kap van het pakhuis.

- 1 Met dank aan H. van Engen en R. van Boxtel (notitie met de eigenaren in de 16de t/m 18de eeuw volgens de transportregisters in het Oud-rechterlijk archief en de verpondingskohieren). Zie ook: H. van Engen, A. Lavèn en A. Maas, *De metamorfose van Heusden. Hoe een vestingstad aan de sloopkogel ontsnapte*. Woudrichem, 2019.
- 2 SALHA Heusden, toegangsnr. 0322, Oud-rechterlijk archief, inv.nr. To449 (transportregisters).
- 3 SALHA Heusden, toegangsnr. 0322, Oud-rechterlijk archief, inv.nr. To478 (transportregisters) en To686 (testament Pieter Godefroij en Hendrina van Pothoven).
- 4 SALHA Heusden, toegangsnr. 0322, Oud-rechterlijk archief, inv. nr. To480 (transportregisters).
- 5 SALHA Heusden, toegangsnr. 0242, Gemeentebestuur Heusden, inv.nr. 1109; toegangsnr. 0246, Bouwvergunningen, inv.nr. 2199; toegangsnr. 0198, Collectie A. Peetoom, inv.nr. 82, 190 en K24.